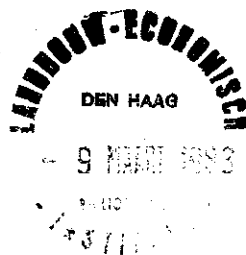

Drs. C.J.M. Spierings

No. 2.62

**JONGE BOERINNEN OVER
BEROEPSVERANDERING**

Opvattingen van Drentse boerinnen over
het beroep en bedrijf van de man

L26
2.62A dupl

Mei 1974

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

129128

Overzicht van uitgebrachte verwante publikaties

Publikatie No. 2.12	Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en vermindering van het aantal bedrijven in Drenthe Ir. A.L.G.M. Bauwens; D.B. Baris Maart 1969	f 4,50
Publikatie No. 2.41	Boeren en boerinnen over beroepsverandering. Drs. C.J.M. Spierings Augustus 1972	f 4,50
Publikatie No. 2.44	Van beroep veranderen? Drs. J.J.J. Kloprogge Oktober 1972	f 3,50
Publikatie No. 2.45	Verandering in het aantal bedrijfs- hoofden en bedrijven op de Drentse zandgronden in de periode 1966-1971. D.B. Baris; A.J. Jacobs; B.H. Perdok Februari 1973	Uitverkocht
Publikatie No. 2.49	Friese boerinnen over beroepsverandering. Drs. J.J.J. Kloprogge Mei 1973	f 4,50
Publikatie No. 2.54	Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf Drs. C.J.M. Spierings November 1973	f 5,50
Publikatie No. 2.55	Boerinnen in Salland en Twente Drs. J.J.J. Kloprogge December 1973	f 4,50
Publikatie No. 2.56	Ervaringen van ex-landbouwers in opleiding op Centra voor Vakopleiding Drs. C.J.M. Spierings December 1973	Uitverkocht
Publikatie No. 2.58	Positie en ervaringen van de van beroep veranderde boeren op de Drentse zandgronden Drs. L. Tjoonk Februari 1974	f 4,50
Publikatie No. 2.59	Boer blijven of van beroep veranderen? Drs. C.J.M. Spierings Maart 1974	f 4,50

Inhoud

	Blz.	
WOORD VOORAF	5	
HOOFDSTUK I	INLEIDING	7
HOOFDSTUK II	JONGE DRENTSE BOERINNEN EN HET BEDRIJF	9
	§ 1. Enkele persoonlijke gegevens	9
	§ 2. Het meewerken op het bedrijf	10
	§ 3. Het meewerken en vrije tijd	11
HOOFDSTUK III	DE HOUDING TEGENOVER HET BE- ROEP VAN DE MAN	12
	§ 1. De wenselijkheid van beroeps- verandering	12
	§ 2. Redenen waarom een aantal boerinnen voor beroepsveran- dering is	15
	§ 3. Het standpunt van man en vrouw tegenover beroepsverandering	17
HOOFDSTUK IV	INFORMATIE OVER EN BEKEND- HEID MET ANDERE BEROEPEN	19
	§ 1. Informatie over beroepsveran- dering	19
	§ 2. Bekendheid met andere beroe- pen	19
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING		21
BIJLAGEN	1. De gemeenten van onderzoek	24
	2. Literatuur	25

Woord vooraf

Uit door het LEI in Zuid-Holland, Friesland en Overijssel uitgevoerde onderzoeken is naar voren gekomen dat 20 à 30% van de geënquêteerde boerinnen vóór beroepsverandering van de man is. Vooral waar het kleine bedrijven betreft of bedrijven waar het inkomen laag is, zijn relatief veel boerinnen voorstandster van beroepsverandering.

Ongetwijfeld zullen in de komende jaren diverse boerinnen hun man naar een ander beroep zien overgaan. Het door de vrouw hieromtrent ingenomen standpunt kan mede van invloed zijn op de beslissing van de boer om deze stap te zetten. Overigens kan de beroepsovergang ook voor de boerin problemen met zich meebrengen, zeker wanneer ze nauw betrokken is bij de werkzaamheden op het bedrijf.

Een en ander was voor de Werkcommissie Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe aanleiding het LEI te verzoeken een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van beroepsverandering. In een eerder verschenen publikatie zijn de resultaten vermeld van een onderzoek onder Drentse veehouders in de leeftijd van 35-45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha. In deze publikatie wordt nader ingegaan op de opvattingen van de Drentse boerin over beroepsverandering.

Dit onderzoek was alleen mogelijk door de medewerking van de betreffende vrouwen. Een woord van dank aan hen is hier dan ook zeker op zijn plaats.

Het onderzoek is uitgevoerd door Drs. C.J.M. Spierings van de afdeling Streekonderzoek.

Den Haag, mei 1974

De Directeur,

(A. Maris)

HOOFDSTUK I

Inleiding

Een typische karaktertrek van het landbouwbedrijf is, dat het man en vrouw de mogelijkheid biedt in een zelfstandig beroep werkzaam te zijn. Bepaalde ontwikkelingen op het terrein van de mechanisatie hebben er weliswaar toe geleid dat de vrouw in steeds mindere mate betrokken is bij de inspannende veldwerkzaamheden, maar haar specifieke taak heeft zij behouden, met name in de melkveehouderij.

Mede met het oog hierop is in enkele onderzoeken 1) ingegaan op de positie van de boerin en haar relatie tot het bedrijf. Gebleken is dat tamelijk veel veehoudersvrouwen tot taak hebben het jongvee te voeren of het melkgerei schoon te houden. Diverse boerinnen zijn bovendien betrokken bij het hooien en/of het melken. Niet ongebruikelijk is tenslotte dat de boerin ook de boekhouding verzorgt. Naast verschil in zwaarte van de verrichte werkzaamheden zal ook het gemiddelde aantal per week gewerkte uren nogal uiteenlopen. Dit hangt mede af van de gezinssituatie, terwijl tevens de bedrijfsomstandigheden van invloed zullen zijn.

Deze situatie heeft tot gevolg, dat zij zich nauw betrokken voelt bij het bedrijf. Bij belangrijke beslissingen die met het bedrijf te maken hebben, zal de boerin derhalve mee kunnen en mee willen praten. Dit is te meer het geval als het gaat om zaken als beroepsverandering of bedrijfsbeëindiging. Een dergelijke stap brengt immers ook voor haarzelf verstrekkende consequenties met zich mee.

Het ligt voor de hand, dat in een onderzoek naar de opvattingen van jonge Drentse veehouders ten aanzien van hun beroep en hun bedrijf eveneens aandacht is geschonken aan de meningen en verwachtingen van de echtgenotes. In dit onderzoek is het accent gelegd op haar standpunt inzake beroepsverandering en een aantal daarmee samenhangende factoren.

De gegevens van dit onderzoek naar de meningen van Drentse boerinnen inzake beroepsverandering zijn verzameld tegelijk met de enquête onder een aantal Drentse melkveehouders van 35-45 jaar met een bedrijf van 5-20 ha, waarover een afzonderlijke publikatie is verschenen 2).

- 1) C.J.M. Spierings: "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973
C.J.M. Spierings: "Boer blijven of van beroep veranderen?", Den Haag, 1974
J.J.J. Kloprogge: "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973
J.J.J. Kloprogge: "Boerinnen in Salland en Twente", Den Haag, 1973.
- 2) C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.

De echtgenote ontving een beknopte vragenlijst die ze kon invullen tijdens het gesprek dat met de man werd gevoerd. Voor zover sprake was van moeilijkheden bij het invullen, waren de enquêteurs behulpzaam na afloop van het gesprek met het bedrijfshoofd.

In totaal hebben 133 van de 140 boerinnen aan het onderzoek hun medewerking verleend. In alle gevallen kwam het ingevulde vragenformulier voor nadere analyse in aanmerking.

De enquête had plaats in maart 1972 in dertien Drentse gemeenten (zie bijlage 1). Deze gemeenten zijn: Roden, Peize, Vries, Anlo, Rolde, Vledder, Diever, Ruinen, Beilen, Sleen, Dalen, Coevorden en Schoonebeek.

Bij de analyse van het onderzoekmateriaal is gebruik gemaakt van de 1-toets 1) en de percentage-toets 2).

-
- 1) J.C. Spits: "Statistiek voor psychologen, pedagogen en sociologen", Amsterdam, 1968, blz. 354-357.
  - 2) L.J.J. de Bruyn en P.L.C. Nelissen: "Onbehaaglijke stemming", in: Sociologische Gids, 1966, blz. 339.

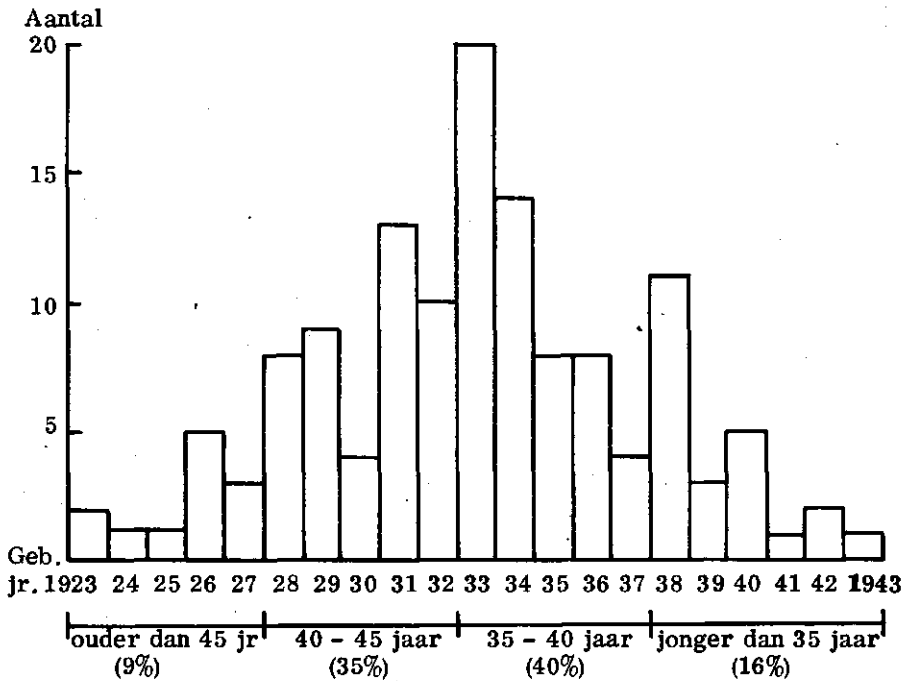
HOOFDSTUK II

Jonge Drentse boerinnen en het bedrijf

§ 1. Enkele persoonlijke gegevens

Op het tijdstip van onderzoek - maart 1972 - was de gemiddelde leeftijd van de 133 geënquêteerde vrouwen 39 jaar. Daarvan was 16% jonger dan 35 jaar, 40% tussen 35 en 40 jaar, terwijl 44% ouder was dan 40 jaar. Deze leeftijdsverdeling is vooral beïnvloed door het feit, dat in de tegelijkertijd plaatsgevonden enquête onder de bedrijfshoofden alleen degenen van 35-45 jaar in het onderzoek zijn betrokken 1).

Figuur 1. Leeftijd van de geënquêteerde vrouwen

1) C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.

Bijna twee derde (60%) van de geënquêteerde vrouwen is lid van een organisatie van plattelandsvrouwen, namelijk van de Christelijke Plattelandsvrouwenbond, de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen of van de Katholieke Plattelandsvrouwen Organisatie. Beneden 35 jaar zijn relatief meer vrouwen (86%) lid dan van de vrouwen van 35-40 jaar (59%) of boven 40 jaar (52%). Op de bedrijven van 5-10 ha zijn betrekkelijk weinigen aangesloten bij een organisatie van plattelandsvrouwen. Naarmate sprake is van een groter bedrijf zijn er meer vrouwen lid.

§ 2. Het meewerken op het bedrijf

Bijna alle geënquêteerde Drentse boerinnen - namelijk 96% - werken op het bedrijf mee. Dit is zonder meer een hoog percentage. Overigens vertoont het feit van het meewerken van de vrouw op de Drentse melkveehouderijbedrijven een vrij goede overeenkomst met de situatie in Zuid-Holland, Friesland en Overijssel 1). Het meewerken van jonge boerinnen op het bedrijf is in Nederland een normaal verschijnsel.

Afhankelijk van de gezins- en bedrijfsomstandigheden loopt het soort werk dat de vrouw op het bedrijf verricht uiteen. Zo is 9% alleen betrokken bij werkzaamheden als het voeren van jongvee en melkvee of het schoonmaken van melkgerei. Verder is een groep van 13% behulpzaam bij het hooien en andere werkzaamheden, echter niet bij het melken. Daarentegen helpt 14% wel mee bij het melken maar niet bij het hooien. Het merendeel echter (64%) houdt zich zowel met het melken als met het hooien en ook wel met ander werk. Deze cijfers liggen voor de op het bedrijf meewerkende jonge vrouwen in Friesland en Overijssel enigszins lager, maar de onderlinge verschillen zijn niet groot.

De verschillen in de aard van de verrichte werkzaamheden leiden er toe dat ook het aantal uren, dat de boerin per week meewerkt, nogal uiteenloopt. Gemiddeld waren de vrouwen 31 uur per week op het bedrijf werkzaam. Van hen werkte 13% 14 uur of minder per week mee, 31% van 15-28 uur, 39% van 29-42 uur en 17% zelfs langer dan 42 uur. In het algemeen werken de jonge Drentse boerinnen wat langer dan die in Overijssel en Friesland van dezelfde leeftijd.

Tabel 1. Gemiddeld aantal uren dat de boerin per week op het bedrijf meewerkt naar het soort werk (in %)

Werkzaamheden	% boerinnen dat.....uren per week op het bedrijf werkt				Totaal
	<15 uur	15 t/m 28	29 t/m 42	>43 uur	
melken en hooien	6%	22%	49%	23%	82 (64%)
melken	6%	44%	33%	17%	18 (14%)
hooien	53%	29%	18%	-	17 (13%)
andere werkzaamheden	9%	82%	9%	-	11 (9%)
Totaal	16 (13%)	40 (31%)	50 (39%)	22 (17%)	128 (100%)

1) Zie noot 1 op blz. 7.

Welke werkzaamheden er worden verricht en de daaraan gemiddeld bestede tijd blijken duidelijk uit tabel 1. Het melken, al dan niet tesamen met het hooien, leidt er toe dat relatief veel boerinnen dagelijks een groot aantal uren per week op het bedrijf werkzaam zijn. Dit is vooral op de wat grotere bedrijven het geval: als het gaat om 5-10 ha is 56% van de vrouwen behulzaam bij het melken en het hooien, bij bedrijven van 10-15 ha 64% en van 15-20 ha 71%.

Ook naar leeftijd bezien zijn er verschillen. Zo zijn relatief veel jonge vrouwen betrokken bij het melken en/of hooien, terwijl van de wat oudere vrouwen een groot percentage meer licht werk verricht zoals het voeren van het vee of het schoonmaken van het melkgerie. Verder is een verschil geconstateerd naar het aantal meegewerkte uren. Van de vrouwen beneden 35 jaar is het merendeel minder dan 28 uur op het bedrijf werkzaam, daarentegen van die tussen 35 en 40 jaar maar meer nog van die boven 40 jaar ruim de helft meer dan 28 uur. Dit laatste gaat overigens nog wel eens gepaard met lichtere werkzaamheden zoals het voeren van vee of het schoonhouden van melkgerie. De Drentse situatie komt in dit opzicht vrij goed overeen met die in Overijssel en Friesland voor wat de jonge boerinnen betreft.

§ 3. Het meewerken en vrije tijd

Een aanzienlijk aantal boerinnen werkt dus per dag geruime tijd op het bedrijf bij diverse werkzaamheden mee. Doordat zij ook nog huishoudelijke bezigheden heeft, zal er voor de boerin weinig vrije tijd overblijven.

Het is dan ook begrijpelijk, dat 39% van de geënquêteerde boerinnen te kennen gaf onvoldoende vrije tijd te hebben. Daarbij speelt niet alleen de op het bedrijf gewerkte tijd een rol, maar ook de drukke werkzaamheden vanwege de kinderen - het gaat veelal om jonge gezinnen - en andere huishoudelijke activiteiten. Sommigen zouden meer vrije tijd willen hebben om wille van de kinderen, de meesten echter om zich (meer) aan hun hobbies te kunnen wijden, of gewoon om er eens wat meer "uit te kunnen".

Ondanks het feit dat wij vrij veel boerinnen tamelijk lang op het bedrijf werken en van mening zijn te weinig vrije tijd te hebben, willen de meesten niet graag het werk op het bedrijf laten schieten. Zo wilde 47% naast het huishoudelijke werk ook werk op het bedrijf verrichten. Verder was 37% van mening dat het niet zoveel uitmaakte om ook op het bedrijf mee te werken. Daarentegen vindt 16% van de meewerkende boerinnen het werk op het bedrijf bezwaarlijk, en zou het liefst alleen het huishouden willen doen. Deze voorkeur voor huishoudelijk werk is nauwelijks te vinden bij vrouwen beneden 35 jaar, echter wel bij die van 40 jaar of ouder, dus bij degenen die vrij lang op het bedrijf bezig zijn. Op zichzelf beschouwd lijkt het dat de tijd die op het bedrijf wordt gewerkt voor een aantal boerinnen bezwaarlijker is dan het werken op het bedrijf als zodanig.

HOOFDSTUK III

De houding tegenover het beroep van de man

§ 1. De wenselijkheid van beroepsverandering

De in het onderzoek betrokken Drentse bedrijven zijn over het algemeen niet zo groot 1). Zo lag de oppervlakte tussen 5-20 ha, waarbij sprake was van een bedrijfsomvang die doorgaans beneden 100 sbe 2) ligt. Op de meeste bedrijven had men minder dan 25 stuks melkvee. Het gemiddelde fiscale inkomen over de laatste drie jaar bedroeg volgens de geënquêteerden ongeveer f 14 000,-. Ongetwijfeld hebben bepaalde bedrijven een redelijk goed toekomstperspectief, zeker wanneer er plannen en mogelijkheden tot bedrijfsvergroting aanwezig zijn. Wanneer echter de situatie minder rooskleurig is, zou voor een aantal melkveehouders beroepsverandering een redelijke oplossing kunnen betekenen. Of deze stap door de man ook voor de boerin een oplossing zal zijn, is nog de vraag. Gelet op het feit dat zij veelal nauw betrokken is bij de te verrichten werkzaamheden en de vrij duidelijke voorkeur voor werk op het bedrijf naast het huishouden, valt dit ernstig te betwijfelen.

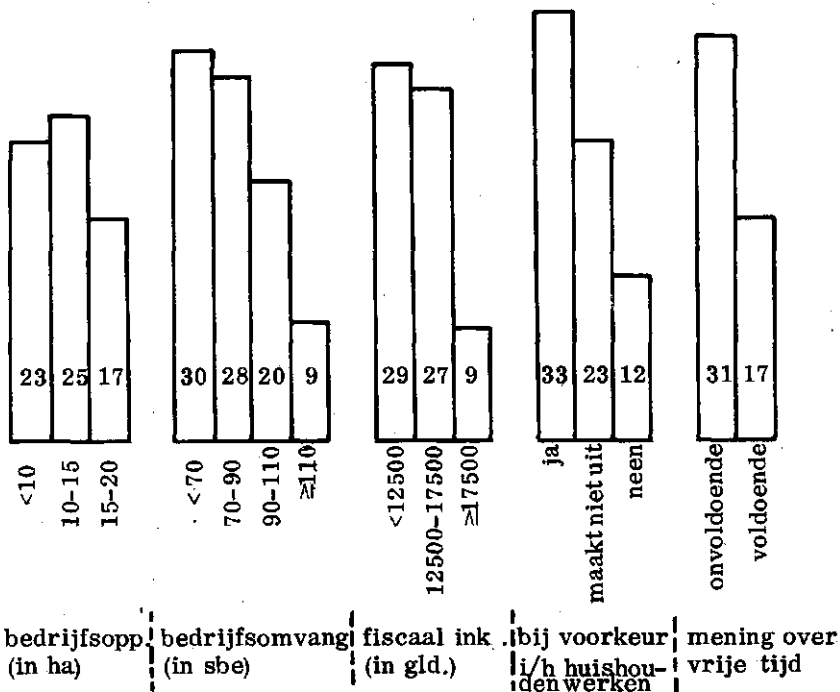
Hoe staan de jonge Drentse boerinnen tegenover een ander beroep voor haar man? Van de 133 geënquêteerde vrouwen zou 22% willen, dat de man een ander beroep gaat uitoefenen, terwijl 78% zonder meer tegen beroepsverandering is. Deze percentages wijken enigszins af van die, welke in andere onderzochte provincies zijn gesignaleerd. Zo bleek in Zuid-Holland 37% van de boerinnen voor een ander beroep te zijn, in Friesland 27% en in Overijssel 20% 3).

Dit standpunt inzake beroepsverandering kan met verschillende factoren samenhangen. Van belang is vooral de situatie waarin het bedrijf zich bevindt. Naarmate het bedrijf kleiner of naarmate het inkomen lager is, zijn er relatief gezien des te meer boerinnen voor dat de man een ander beroep gaat uitoefenen. De opvolgingssituatie speelt in de houding van

- 1) Uitgebreide informatie hierover is te vinden in: C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.
- 2) Standaardbedrijfseenheden (sbe): eenheid normatieve faktorkosten (arbeid, netto-pacht en rente) volgens LEI-berekeningen bij moderne doelmatige bedrijfsvoering. Zie: "Landbouwcijfers 1973", Den Haag, 1973, blz. 200
Voorbeelden: 1 melkkoe = 2,5 sbe   1 mestvarken = 0,16 sbe
                  1 jongvee = 0,7 sbe   1 fokzeug   = 1,6 sbe
Bij een moderne en doelmatige bedrijfsvoering bedraagt de productiecapaciteit per man rond 100 sbe.
- 3) Zie noot 1 op blz. 7. In Zuid-Holland ging het om bedrijven van 30-90 sbe, in beide andere provincies ongeacht de bedrijfsomvang.

van de vrouw tegenover beroepsverandering bij dit onderzoek geen rol, omdat het hier alleen gaat om gezinnen met jonge kinderen. Plannen van het bedrijfshoofd om het bedrijf al dan niet te vergroten, blijken evenmin van invloed te zijn.

Figuur 2. Percentage boerinnen dat vóór beroepsverandering van de man is

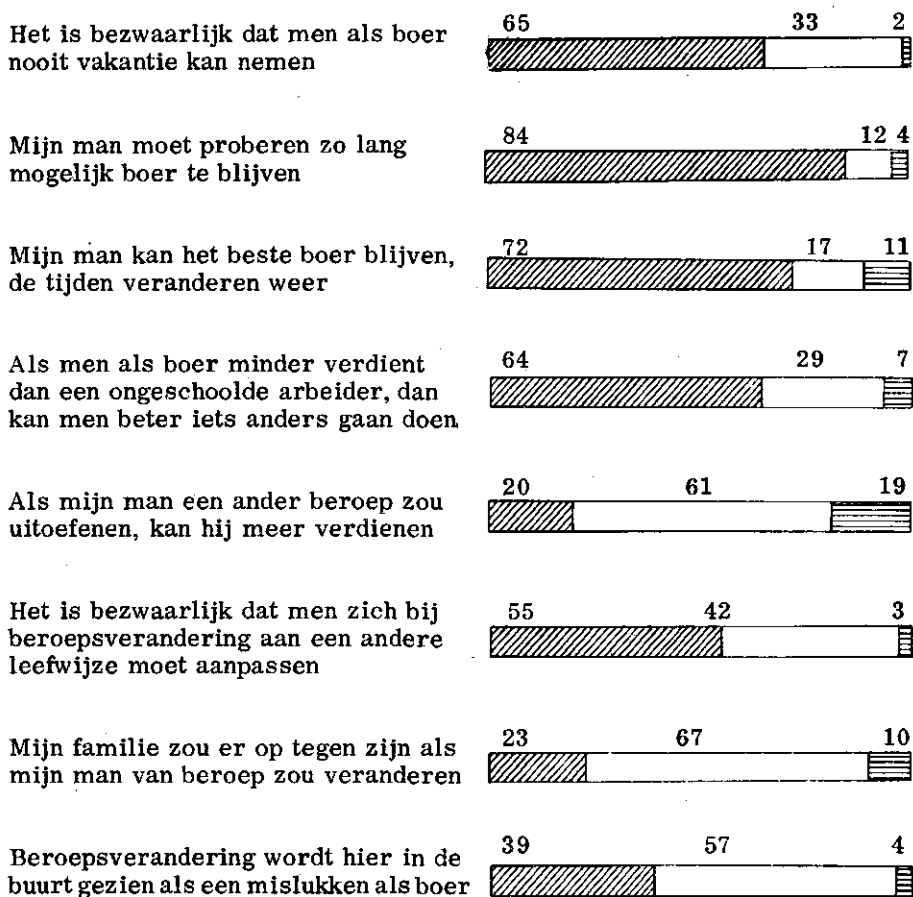

Behalve bedrijfsomstandigheden kunnen ook gezinsomstandigheden en persoonlijke factoren van belang zijn. Een groot kindertal lijkt in deze richting te wijzen, hoewel het verband met de houding vóór beroepsverandering niet al te duidelijk is. Hetzelfde geldt ten aanzien van het aantal uren dat de boerin per week op het bedrijf meewerkt. Met de aard van het verrichte werk is geen verband aanwezig. Van betekenis is wel de voorkeur alléén in het huishouden bezig te zijn evenals de mening over de vrije tijd: van de boerinnen die alléén het huishouden willen doen of van degenen die menen onvoldoende vrije tijd te hebben, spreekt een groter percentage zich uit vóór beroepsverandering dan wanneer men ook wel op het bedrijf wil meewerken of wanneer men de vrije tijd toereikend vindt. Van geen enkele invloed is de leeftijd van de vrouw, het gevolgd onderwijs, de aard van het werk dat zij vóór het huwelijk verrichtte, en de aard van het werk dat zij op het bedrijf verricht.

Aan de vrouwen zijn ook enkele uitspraken voorgelegd over het huidige

beroep van de man en over de gevolgen van eventuele beroepsverandering. Bij elk van deze uitspraken konden zij aangeven of zij het er mee eens dan wel oneens waren. De reacties van de vrouwen hierop liepen nogal uiteen, zoals figuur 3 laat zien.

Figuur 3. Reacties van de vrouwen op diverse uitspraken.

▨ eens   □ oneens   ▤ geen mening

Vrij veel vrouwen (65%) vinden het bezwaarlijk, dat de veehouder geen vakantie kan nemen. Daar staat tegenover dat de meesten van mening zijn dat het boerenberoep voldoende perspectief biedt. Zo is 84% het eens met de uitspraak dat "de man moet proberen zo lang mogelijk boer te blijven". Verder is 72% van mening dat "mijn man het beste boer kan

blijven, de tijden veranderen weer" 1). Het oordeel van het al dan niet vakantie kunnen nemen, staat geheel los van deze maar ook van de andere voorgelegde uitspraken. Blijkbaar gaat het om een aspect dat inherent is aan het veehoudersberoep. De twee uitspraken, die op het toekomstperspectief slaan, hangen niet alleen onderling nauw samen, maar ook met de uitspraken die betrekking hebben op het inkomen. Dat wil zeggen dat vrij veel vrouwen, die t.a.v. de toekomst van het bedrijf pessimistisch zijn, van oordeel zijn dat de man in een ander beroep meer kan verdienen.

De uitspraken omtrent het toekomstperspectief en het inkomen hangen samen met het standpunt inzake beroepsverandering. Vooral die vrouwen zijn voor beroepsverandering, die van mening zijn dat de situatie in de komende jaren ongunstiger zal worden, of die het er niet mee eens zijn dat de man moet proberen zo lang mogelijk boer te blijven. Hetzelfde geldt voor de vrouwen, die menen, dat de man in een ander beroep meer zou kunnen verdienen. Minder sterk is dit verband met de uitspraak dat in geval het inkomen lager is dan dat van een ongeschoolde arbeider men beter iets anders kan gaan doen. Te verwachten is dat in een aantal van de genoemde situaties men daadwerkelijk van beroep zal veranderen, zeker wanneer zowel vrouw als man voor beroepsverandering voelen 2).

Het merendeel (55%) van de geënquêteerde vrouwen vindt het bezwaarlijk zich bij een eventuele beroepsverandering aan een andere leefwijze te moeten aanpassen. Onder degenen die zeggen daarmee geen moeite te hebben, treft men verhoudingsgewijs nog de meeste vrouwen aan die vóór een ander beroep voor de man zijn.

In 67% van de gevallen verwacht men niet dat familieleden tegen een eventuele beroepsovergang zullen zijn. Dit blijkt wel het geval te zijn voor zover het grotere bedrijven betreft of bedrijven waar een redelijk goed inkomen wordt behaald. Een vrij aanzienlijk aantal vrouwen (39%) is van mening dat beroepsverandering in de buurt zal worden gezien als een mislukken als boer. Dit is vooral het geval op de grotere bedrijven of op bedrijven met goede financiële resultaten. Het lijkt overigens niet uitgesloten dat sommige boerinnen door de opvattingen van familieleden of buurtgenoten ervan worden weerhouden zich positief tegenover beroepsverandering op te stellen.

§ 2. Redenen waarom een aantal boerinnen voor beroepsverandering is

Aan de boerinnen die positief tegenover beroepsverandering staan - 22% van de geënquêteerden - zijn diverse redenen voorgelegd die mogelijkterwijs als een nadere verklaring van hun standpunt kunnen dienen. De bedoeling was dat telkens werd aangegeven of een bepaalde reden in hun situatie van belang was. In dit onderzoek is niet nader ingegaan op de mate van belangrijkheid van elk van de aangegeven redenen. In een aantal gevallen zal er ongetwijfeld een duidelijke aanwijsbare oorzaak zijn, bijvoorbeeld ziekte of invaliditeit. Meestal echter zullen bepaalde onder-

1) De enquête vond plaats in maart 1972.

2) Hierop wordt in de volgende paragraaf ingegaan.

ling nauw samenhangende factoren van invloed zijn.

Tabel 2. Redenen 1) waarom de boerin voor beroepsverandering van de man is

---

hij kan dan meer verdienen	52%
hij zal dan niet zo lang hoeven te werken	83%
het werk zal niet zo zwaar zijn	72%
meer vrije tijd en vakantie	86%
er komt meer geld vrij voor het gezin	28%
er zit niet zoveel toekomst in het bedrijf	31%
er komen waarschijnlijk minder spanningen in het gezin	14%
dan dragen we minder financiële risico's	69%
dan valt hij onder de sociale voorzieningen	52%
vanwege ziekte of invaliditeit van mijn man	29%
dan heb ik meer tijd voor mezelf en mijn gezin	69%

---

1) Vaak werd meer dan één antwoord gegeven.

Gebleden is dat de vrouwen, die positief tegenover beroepsverandering staan, vaak een specifiek patroon van antwoorden hebben gegeven. Zo legt een aantal vrouwen de nadruk op het relatief weinig perspectiefvolle vooruitzicht van het bedrijf (door 31% genoemd) evenals op de risico's die men met het bedrijf loopt (69%). Daarnaast spelen de lange werktijden (83%) en de zwaarte van het werk (72%) een belangrijke rol in de overwegingen van de boerin om zich voor beroepsverandering uit te spreken. Min of meer in samenhang hiermee kan de gezondheidssituatie staan (29%), hoewel dit ook op zichzelf tot beroepsverandering kan leiden.

Tegenover deze beperkingen stelt een aantal boerinnen de voordelen van een ander beroep, zoals hoger inkomen (52%) of voor het gezin besteedbare inkomen (28%) en de sociale voorzieningen (52%). Verder maakt een groot deel van de vrouwen melding van de in een ander beroep te verwachten ruimere beschikking over vrije tijd en vakantie, zowel in het algemeen (86%) als voor de vrouw en het gezin in het bijzonder (69%).

Meer globaal bezien motiveren de boerinnen hun standpunt ten gunste van beroepsverandering vooral op grond van de zwaarte van het huidige werk, het hogere inkomen, de betere sociale voorzieningen en de meerdere vrije tijd en vakantie in een ander beroep 1).

---

1) Min of meer overeenkomstige tendenties zijn gevonden in elders - Zuid-Holland, Friesland en Overijssel - uitgevoerde onderzoekingen. Zie hiervoor C.J.M. Spierings: o.c., en: J.J.J. Klopogge: o.c.

§ 3. Het standpunt van man en vrouw tegenover beroepsverandering

Het reeds uitgevoerde onderzoek onder jongere Drentse veehouders bracht aan het licht, dat 21% van hen mogelijk van beroep zou willen veranderen 1). Van de geënquêteerde boerinnen bleek 22% er vóór te zijn, dat de man van beroep verandert. In een aantal gezinnen werd door de man, of door de vrouw, of door allebei aan beroepsverandering gedacht. Vergelijking van de mening van de man met die van de vrouw over beroepsverandering, levert het volgende resultaat op:

- 70% : zowel de man als de vrouw zijn tegen beroepsverandering;
- 9% : alléén de vrouw staat positief tegenover beroepsverandering;
- 8% : alléén de man staat positief tegenover beroepsverandering;
- 13% : zowel de man als de vrouw zijn vóór beroepsverandering.

In een aantal situaties zal waarschijnlijk sprake zijn van een zekere beïnvloeding door de vrouw van een eventuele beroepsverandering door de man, namelijk wanneer of zij alléén of ook de man er voor is. Dit zal vooral het geval zijn naarmate de vrouw nauwer betrokken is bij werkzaamheden op de bedrijven waar bijvoorbeeld de financiële situatie niet al te rooskleurig is of waar sprake is van ziekte of invaliditeit. Daarnaast kunnen ook andere omstandigheden van belang zijn, zoals de ontwikkeling van het inkomen, plannen en mogelijkheden tot bedrijfsvergroting of gezinsuitgaven.

Betekent het overwegen van beroepsverandering nu ook, dat men serieus van plan is van beroep te veranderen? Hoewel de in het gezin levende opvattingen hieromtrent enigszins uiteenlopen, lijkt het toch wel in die richting te gaan. Daarbij dient men wel te bedenken dat er faseverschillen kunnen bestaan. Soms zullen de plannen vergevorderd zijn, namelijk als man én vrouw voor beroepsverandering zijn, soms echter zullen de plannen nog in een beginfase verkeren met name wanneer alléén de vrouw wenst dat de man van beroep verandert. In de gevallen dat alléén de man positief tegenover beroepsverandering staat, zal de kans tamelijk groot zijn dat de vrouw na verloop van tijd hetzelfde standpunt als de man inneemt 2).

Belangrijk hierbij is of er binnen het gezin over beroepsverandering is gesproken. Het ligt voor de hand dat dit vooral het geval zal zijn in gezinnen waar man en/of vrouw vóór beroepsverandering voelen. Het blijkt dat 32% van de geënquêteerde boerinnen wel eens met de man heeft gesproken over de mogelijkheid van beroepsverandering. Vergelijking met het standpunt tegenover beroepsverandering laat zien, dat over beroepsver-

-
- 1) Zie C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.
  - 2) Men vergelijkte daartoe de resultaten van een in Zuid-Holland uitgevoerd vervolgonderzoek onder een aantal veehouders en akkerbouwers op kleine bedrijven. C.J.M. Spierings: "Boer blijven of van beroep veranderen?", Den Haag, 1974.

andering is gesproken in:

- 11 van de 17 gezinnen (65%) waar man én vrouw voor beroepsverandering voelen
- 7 van de 11 gezinnen (64%) waar alleen de man voor beroepsverandering is
- 7 van de 12 gezinnen (58%) waar alleen de vrouw voor beroepsverandering is
- 18 van de 93 gezinnen (19%) waar geen van beiden serieus voor beroepsverandering voelen 1).

Men zou mogen verwachten, dat in alle gevallen waar man en vrouw voor beroepsverandering zijn, hierover is gepraat. Het blijkt echter in ruim een derde van de gezinnen (nog) niet het geval te zijn geweest. Dat in rond 60% van de gezinnen waar één van beide echtgenoten voor beroepsverandering is, hierover is gesproken ligt voor de hand.

Al met al blijkt dat in 25 van de 40 gezinnen, waar beroepsverandering wordt overwogen, hierover is gesproken. Hoewel in sommige gezinnen aan een mogelijke beroepsverandering wordt gedacht, krijgt men de indruk dat getracht wordt een definitieve overgang naar een ander beroep zo lang mogelijk uit te stellen. Veelal verkeert het denken over beroepsverandering nog min of meer in een beginstadium en wordt er waarschijnlijk pas over gesproken als aan deze stap moeilijk meer valt te ontkomen. In deze richting wijzen althans de antwoorden op de vraag waarom de man tot nog toe veehouder is gebleven. Van de 43 gezinnen waar over beroepsverandering is gepraat, besloot men in 18 gevallen zonder meer het boerenberoep te blijven uitoefenen, terwijl men in 10 gevallen wilde proberen dit zo lang mogelijk vol te houden. In de overige 15 gezinnen was men nog niet tot een definitieve beslissing gekomen om redenen als: "onverdeelde boedel", "pacht van ouders", "kan geen geschikt ander werk vinden", "teveel onzekerheid", "wil geen arbeider worden" of "ziet op tegen de rompslomp bij beroepsverandering". Het huidige beroep van veehouder geniet blijkbaar een duidelijke voorkeur boven een ander beroep. Of dit zo zal blijven, valt niet gemakkelijk te voorspellen.

---

1) In een onderzoek in Friesland zijn wat andere resultaten gevonden. Beperving naar leeftijd, nl. 35-45 jaar waardoor vergelijking met het onderzoek in Drenthe mogelijk wordt, laat echter vrijwel overeenkomstige tendenties zien. Zie J.J.J. Kloprogge: o.c.

HOOFDSTUK IV

Informatie over en bekendheid met andere beroepen

§ 1. Informatie over beroepsverandering

De overgang naar een ander beroep betekent voor de betreffende boer en zijn gezin een grote stap. De gevolgen daarvan zullen veelal erg ingrijpend zijn. Voor wat het bedrijf betreft staat men voor de vraag dit al dan niet aan te houden. Daarnaast kan het moeilijk zijn het bedrijf tegen een redelijke prijs van de hand te doen. Meer op het persoonlijke vlak kan worden gedacht aan problemen die de overgang van zelfstandig ondernemer naar loontrekkende met zich meebrengen. Een aantal andere gevolgen zal van te voren moeilijk te overzien zijn, zoals de aard en het niveau van de nieuwe functie of het inkomen.

De wenselijkheid vooraf uitgebreide informatie in te winnen ligt dan ook voor de hand. Dat geldt niet alleen voor de man maar evenzeer voor de vrouw. Zo bleek dat maar 8 van de 29 boerinnen het niet bezwaarlijk zouden vinden, wanneer de man de hele dag van huis zou zijn bij een eventuele beroepsverandering. Ook problemen zoals "het niets meer omhanden hebben" of "de hele dag alleen thuis zijn" 1) spelen een rol, vooral wanneer de vrouw nauw bij het bedrijf betrokken is en waarbij het bedrijf wordt opgeheven. Wordt het bedrijf geheel of gedeeltelijk aangebonden dan kan "het alleen voor het bedrijf staan" aanleiding geven tot moeilijkheden voor de boerin.

In het vorige hoofdstuk bleek dat 43 van de 133 boerinnen met haar man over beroepsverandering hebben gesproken. In aansluiting hierop is gevraagd of ze weleens met iemand anders hebben gepraat over de mogelijkheid van een ander beroep voor haar man. Dat was in 19 van de betreffende 43 gezinnen het geval, en wel vooral met familieleden en/of kennissen. Enkel en alleen hebben geïnterformeerd bij een organisatie van plattelandsvrouwen. Verder is naar voren gekomen, dat 11 vrouwen het op prijs zouden stellen als bijvoorbeeld een voorlichter van de standsorganisatie of iemand van de plattelandsvrouwenorganisatie zou komen praten over de mogelijkheden voor de man om van beroep te veranderen en over de gevolgen daarvan voor hemzelf, zijn vrouw en het gezin.

§ 2. Bekendheid met andere beroepen

Het vinden van geschikt ander werk voor zelfstandige agrariërs kan op moeilijkheden stuiten. De werkgelegenheidssituatie speelt waarschijn-

1) Zie C.J.M. Spierings: "Ervaringen van ex-landbouwers op Centra voor Vakopleiding", Den Haag, 1973, blz. 40-41.

lijk de belangrijkste rol. Ook het feit dat men meestal alleen een agrarische opleiding heeft gehad en dat men niet meer zo jong is, kan een belemmering zijn. In nauwe samenhang hiermee staat de kwestie wat de betrokken personen onder geschikt werk verstaan. Doorgaans is de bekendheid met andere beroepen vrij beperkt. Over het algemeen heeft men een voorkeur voor beroepen waarmee men enigszins op de hoogte is. De jongere Drentse veehouders die beroepsverandering overwegen, blijken nogal eens een voorkeur te hebben voor aan de landbouw verwante beroepen of beroepen in de dienstverlenende sektor 1).

Ook aan de boerinnen, die willen dat de man van beroep verandert, is gevraagd welk beroep ze voor de man geschikt vinden. Nog duidelijker dan bij de geënquêteerde mannen komt naar voren dat "men het niet zou weten" (mannen 36%, vrouwen 60%). Degenen die er wel enig idee van hadden, noemden vooral beroepen in de landbouwverwante of dienstverlenende sektor, zoals bedrijfsleider op een landbouwbedrijf, veeverzorger, veehandelaar, vertegenwoordiger in de agrarische sektor of chauffeur.

Dat tamelijk veel boerinnen nauwelijks enig idee hebben van voor de man geschikte beroepen, kan verschillende redenen hebben. Zo zal het voor de vrouw niet gemakkelijk zijn te beoordelen of haar man een bepaald beroep wel aankan. Verder zal haar kijk op andere beroepen nogal beperkt zijn, omdat ze er vaak niet mee te maken krijgt. Ook kan het zijn dat bepaalde beroepen als ongeschikt van de hand worden gewezen omdat men er een stereotyp beeld van heeft. In de gezinnen waar beroepsverandering wordt overwogen, is het dan ook belangrijk dat geschikte alternatieven al vroegtijdig en grondig worden nagegaan voor de overstap naar een ander beroep wordt gemaakt. Uitgebreide voorlichting over mogelijke andere beroepen kan niet worden gemist.

In aansluiting hierop is aan de boerinnen, die vóór beroepsverandering van de man zijn, de vraag gesteld: "Vindt U dat Uw man helemaal zelf een ander beroep moet zoeken of zou hij hierbij anderen moeten inschakelen?" Vier vrouwen zijn van mening dat de man dat helemaal zelf moet regelen, terwijl 12 dat aan hemzelf wilden overlaten. Dertien vrouwen gaven de voorkeur aan het inschakelen van een voorlichter van de standorganisatie en/of een funktionaris van het arbeidsbureau. Sommigen hadden alleen een familielid of kennis op het oog. Wat dit laatste betreft kan men zich afvragen of langs deze weg de mogelijkheden van een ander beroep wel voldoende tot uiting komen.

Voor de overgang naar een ander beroep kan het soms nuttig of wenselijk zijn een omscholingscursus te volgen. Op een vraag hierover aan de vrouwen, die zich voor beroepsverandering uitspraken, bleek dat vier vrouwen vóór en vier vrouwen tegen het volgen van een onscholingscursus door de man waren. Verder is naar voren gekomen dat 12 van de 29 vrouwen hierover nader geïnformeerd zouden willen worden.

---

1) C.J.M. Spierings; o.c. blz. 25 e.v.

Samenvatting en slotbeschouwing

Samenvatting

Op verzoek van de Werkcommissie Agrarisch-Sociologisch en -Sociografisch Onderzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Drenthe heeft het LEI een onderzoek ingesteld naar de achtergronden van beroepsverandering. Informatie over de opvattingen en verwachtingen van hen die beroepsverandering overwegen, is vooral van groot belang voor de voorlichting en begeleiding. In eerste instantie is een groep Drentse veehouders onderzocht van 35-45 jaar met een bedrijf van 5-20 ha. Hierover is in een reeds verschenen publicatie 1) verslag uitgebracht. Teneinde meer inzicht te verkrijgen in de opvattingen van de Drentse boerin ten aanzien van het beroep en het bedrijf van haar man, is ook hiernaar een onderzoek ingesteld. De gegevens voor dit onderzoek zijn verkregen uit een enquête, welke in maart 1972 in 13 Drentse gemeenten werd gehouden. In totaal hebben 133 boerinnen aan het onderzoek meegewerkt.

Nagenoeg alle geënquêteerde boerinnen waren jonger dan 45 jaar. De gemiddelde leeftijd was 39 jaar. Bijna twee derde van hen was lid van een organisatie van plattelandsvrouwen. Niet minder dan 96% van deze boerinnen werkt op het bedrijf mee. Van deze jonge Drentse boerinnen houdt 9% zich bezig met het voeren van jong- en melkvee of met het schoonmaken van melkgerei. Verder is 13% vooral behulpzaam bij het hooien, en 14% overwegend bij het melken. De meesten (64%) helpen bij al deze werkzaamheden mee. Als gevolg van verschillen in de aard van de verrichte werkzaamheden loopt ook het aantal uren uiteen, dat de boerin gemiddeld per week meewerkt: 13% werkt 14 uur per week of minder, 31% 15 tot 29 uur, 39% 29 tot 43 uur, en 17% 43 uur of meer. De wat jongere vrouwen zijn wat meer betrokken bij het melken en/of hooien maar werken per week niet zo'n groot aantal uren. De wat oudere vrouwen daarentegen werken gemiddeld per week wel langer op het bedrijf, maar dan gaat het veelal om lichter werk.

Voor diverse Drentse boerinnen betekent het meewerken op het bedrijf een aanzienlijke beperking van de vrije tijd. Ruim een derde van hen was van mening dat ze te weinig vrije tijd hadden; 16% zou er dan ook de voorkeur aan geven alleen huishoudelijk werk te verrichten. Vooral vrouwen boven 40 jaar - dus degenen die per week vrij lang op het bedrijf meewerken - waren deze opvatting toegedaan. Overigens werd de lange arbeidstijd meer als een bezwaar gevoeld dan de aard van de werkzaamheden.

Van de jonge Drentse boerinnen is 22% vóór beroepsverandering van de man, terwijl 78% er zonder meer tegen is. Hun standpunt wordt vooral bepaald door de situatie waarin het bedrijf zich bevindt; in geval van een klein bedrijf of een laag inkomen, zijn relatief veel boerinnen vóór

---

1) C.J.M. Spierings: "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973.

beroepsverandering van de man. De opvolgingssituatie speelt hier nauwelijks een rol, omdat het hier alleen gaat om gezinnen met jonge kinderen. Het aantal uren dat de boerin op het bedrijf meewerkt, heeft slechts een geringe invloed op haar houding tegenover beroepsverandering. Van meer betekenis is het al dan niet bezwaar hebben tegen het meewerken op het bedrijf evenals de mening over de vrije tijd.

De boerinnen, die vóór beroepsverandering zijn, hebben hiervoor uiteenlopende redenen: sommigen leggen de nadruk op de weinig gunstige vooruitzichten voor het bedrijf of op de grote risico's. Daarnaast spelen de lange werktijden en het zware werk een belangrijke rol. Tegenover deze nadelen van het agrarische beroep zien diverse boerinnen als voordelen van een ander beroep: hoger inkomen en/of betere sociale voorzieningen. Ook de behoefte aan meer vrije tijd en vakantie blijkt van belang te zijn.

In de meeste gevallen is er geen verschil in de houding van man en vrouw tegenover beroepsverandering. In 70% van de gezinnen zijn beiden er tegen en in 13% er voor. In 8% van de gevallen is alléén de man en in 9% alléén de vrouw vóór beroepsverandering.

In 32% van de gezinnen is weleens gepraat over eventuele beroepsverandering van de man. Dit was vooral het geval in gezinnen waar man en/of vrouw vóór beroepsovergang voelen. Sommige boerinnen hebben hierover ook weleens met anderen - veelal familieleden en/of kennissen - gesproken. Een aantal boerinnen zou alsnog willen praten over de mogelijkheden van beroepsverandering en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor de man en de vrouw.

Bijna driekwart van de boerinnen, die willen dat hun man van beroep verandert, zou het bezwaarlijk vinden wanneer de man in een ander beroep de hele dag van huis zou zijn. Bovendien zouden sommige boerinnen het bezwaarlijk vinden dat "zij niets meer omhanden hebben" als het bedrijf zou worden afgestoten, of dat "zij alléén voor het bedrijf staan" in geval het bedrijf geheel of gedeeltelijk in gebruik wordt gehouden.

Van de boerinnen, die voor beroepsverandering voelen, heeft 60% geen idee wat een geschikt beroep voor de man zou kunnen zijn. De overigen denken meestal aan een beroep in de landbouwverwante of dienstverlenende sektor. Ongeveer de helft is van mening, dat bij het zoeken naar een ander beroep het arbeidsbureau of de standsorganisatie moet worden ingeschakeld. Verder zag 14% van de boerinnen die vóór beroepsverandering van hun man zijn, het volgen van een omscholingscursus als nuttig bij eventuele beroepsverandering. Ruim een derde van de betreffende boerinnen zou meer over de omscholingsmogelijkheden van hun man willen weten.

Slotbeschouwing

De meeste jonge boerinnen op Drentse bedrijven van 5-20 ha werken op het bedrijf mee, voornamelijk bij het melken en hooien. Hoewel dat ten koste van de vrije tijd gaat, hebben betrekkelijk weinig vrouwen er behoefte aan om dit werk te laten schieten. Voor de meeste vrouwen be-

hoort het meewerken op het bedrijf tot het vrij normale arbeidspatroon. Daarom zien ook tamelijk weinig jonge boerinnen iets in beroepsverandering door de man, zeker niet als de kans op geschikt ander werk niet al te groot is. De noodzaak daartoe zal overigens niet direkt aanwezig zijn wanneer men kans ziet het bedrijf te vergroten en de technische ontwikkelingen, bijvoorbeeld het gebruik van een ligboxenstal te volgen. Vooral veehouders van 35-40 jaar hebben plannen tot vergroting van het bedrijf 1). Van belang hierbij is of men deze stap kan en durft te zetten. Het is uiteraard van grote betekenis dat deze groep veehouders wordt voorzien van uitgebreide informatie over bedrijfsvergroting en bedrijfsplanning. Doordat in veel gevallen de vrouw nauw betrokken is bij de gang van zaken op het bedrijf zal het eveneens gewenst zijn bij deze voorlichting en begeleiding veel aandacht aan haar situatie te schenken, zowel met het oog op haar huishoudelijke bezigheden als wat haar meewerken op het bedrijf betreft.

Wanneer daarentegen niet aan uitbreiding van het bedrijf wordt gedacht, zal de situatie geheel anders liggen. In dat geval lijkt een ongunstige inkomensontwikkeling niet uitgesloten. Van belang is de vraag of een dergelijke ontwikkeling van betrekkelijk korte duur zal zijn of dat het om een langere periode gaat. In het laatste geval kan de situatie steeds moeilijker worden waardoor waarschijnlijk moeilijk aan beroepsverandering valt te ontkomen. Is de inkomensdaling slechts van tijdelijke aard dan zal men deze moeilijkheid wellicht kunnen omzeilen, bijvoorbeeld door genoeg te nemen met een soberder levenswijze. Onder deze omstandigheden is een grondige bezinning wenselijk op de eigen situatie evenals een oriëntatie op een eventueel uit te oefenen ander beroep, zeker als het gaat om tamelijk jonge veehouders. Dat ook de vrouw hierbij betrokken dient te worden, spreekt voor zichzelf.

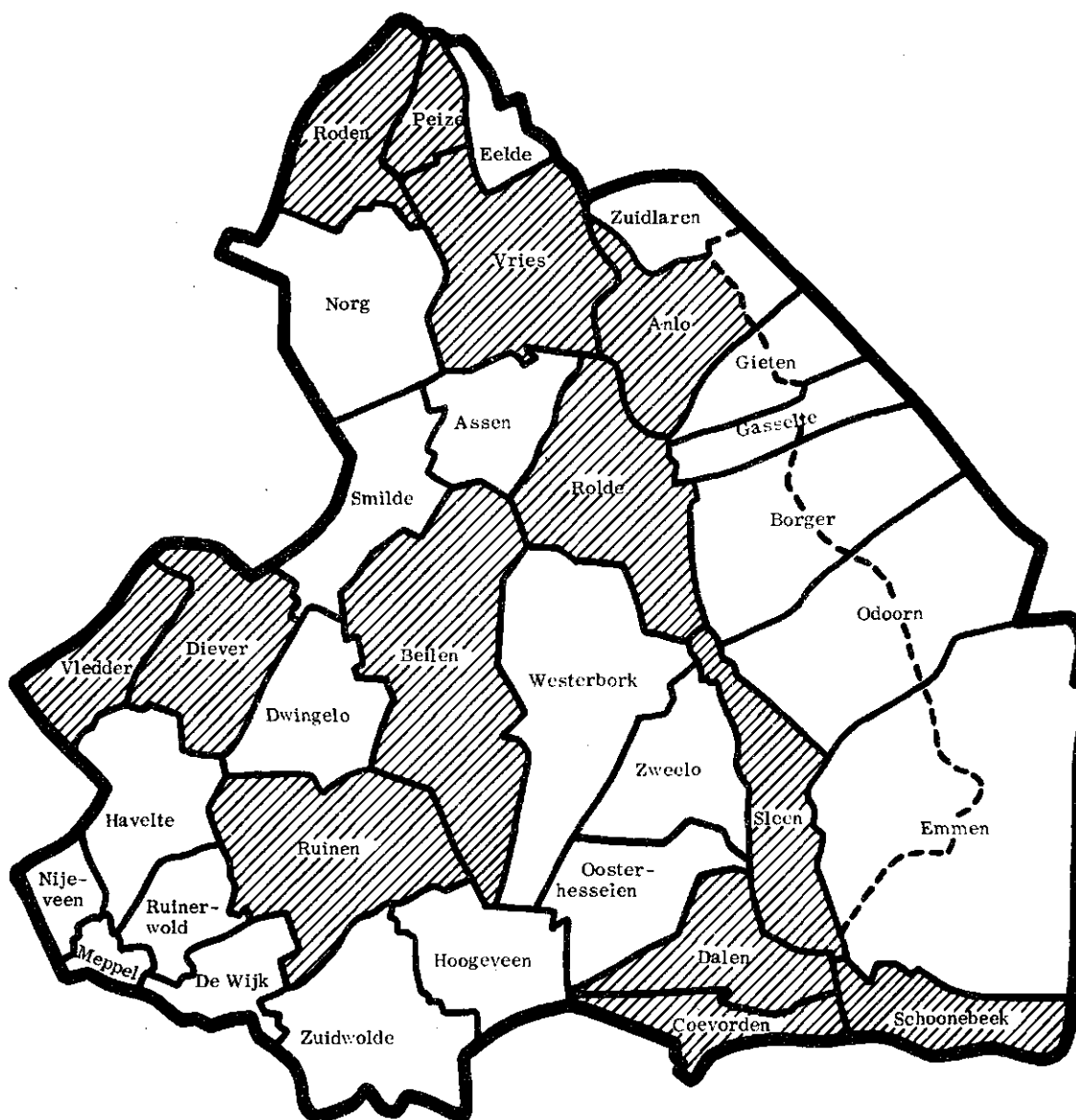
Als zowel man als vrouw voor beroepsverandering voelen, zal de kans groot zijn dat de overstap naar een ander beroep wordt gemaakt 2). Dit wil niet zeggen dat dan alle problemen zijn opgelost. Zo komt men voor de beslissing te staan het bedrijf al dan niet aan te houden. Het vinden van geschikt werk kan moeilijk zijn in geval men wat ouder is en een minder goede opleiding heeft gehad. Voor sommigen zou omscholing een reëel alternatief kunnen zijn om in een ander beroep thuis te geraken. Indien men dat niet wenst of niet kan, zou men andere mogelijkheden in overweging moeten nemen, zoals bijvoorbeeld het aanhouden van het landbouwbedrijf plus de uitoefening van een nevenberoep. Ook in dit opzicht dient aandacht te worden geschonken aan de positie en de rol van de vrouw. Men kan zich afvragen of uitsluitend algemene voorlichting voldoende aanknopingspunten biedt; waarschijnlijk zal individuele voorlichting meer op zijn plaats zijn.

---

1) Zie C.J.M. Spierings: o.c.

2) C.J.M. Spierings: "Boer blijven of van beroep veranderen?", Den Haag, 1974.

BIJLAGE 1
DE GEMEENTEN VAN ONDERZOEK

BIJLAGE 2

Litteratuur

- H. Everaet : "De landbouwersvrouw in heden en verleden", Brussel, 1972
- Ministère de l'Agriculture : "Les femmes dans l'agriculture", in: Bulletin d'information, april 1972
- J.J.J. Kloprogge : "Friese boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1973
- J.J.J. Kloprogge : "Boerinnen in Salland en Twente", Den Haag, 1973
- C.D. Saal : "Het boerengezin in Nederland", Assen, 1958
- R. Schewczik : "Die Mitarbeit der Bäuerin in der Aussenwirtschaft", Wien, 1971
- C.J.M. Spierings : "Boeren en boerinnen over beroepsverandering", Den Haag, 1972
- C.J.M. Spierings : "Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf", Den Haag, 1973
- C.J.M. Spierings : "Boer blijven of van beroep veranderen?", Den Haag, 1974
- D. Stork-van der Kuyl : "De Drentse boerin", Assen, 1952
- M. Verboon : "Interviews met ex-boerinnen en aspirant ex-boerinnen over hun ervaringen bij beroepsverandering", in: Bedrijfsontwikkeling, mei 1972.